



# Kritisk Forum

FOR PRAKTISK TEOLOGI

ÅNDELIG OPRUSTNING APRIL 2026

177

TEMA: ÅNDELIG OPRUSTNING – AD HOC NUMMER

|  |    |
|--|----|
| Isak Krab Koed og Kåre Egholm Pedersen                                     |    |
| INDLEDNING   | I  |
| Bertel Haarder   |    |
| DE USYNLIGE BÅND   | 4  |
| Bo Kristian Holm   |    |
| KAN “ÅNDELIG OPRUSTNING” OVERHOVEDET GIVE MENING?                          | 9  |
| Lisbet Christoffersen  |    |
| SKAL FOLKEKIRKEN BIDRAGE TIL AT SIKRE BEFOLKNINGEN<br>VIDEN OM KRISTENDOM? | 17 |
| Kåre Egholm Pedersen   |    |
| EN TID TIL KRIG, EN TID TIL FRED   | 29 |

# Åndelig oprustning som en udfordring til folkekirken

– problemer og perspektiver

*Isak Krab Koed og Kåre Egholm Pedersen*

I foråret 2025 udgik en efterlysning fra landets statsminister. Mette Frederiksen efterlyste åndelig oprustning i Kristeligt Dagblad. Og godt nok drejede denne oprustning sig ifølge statsministeren først og fremmest om læsefærdigheder. Men også civilsamfund, frivillighed og folkekirken skulle ifølge Mette Frederiksen spille en større rolle. Samfundsinstitutionerne skulle bruges i den åndelige oprustning – være med til at hjælpe danskerne igennem den internationale krise. I en krise ville danskerne vende sig mod folkekirken, forudså Mette Frederiksen – og det var så ifølge statsministeren folkekirkens opgave for sin del at vende sig mod danskerne.

Disse udtalelser vakte mange og blandede reaktioner fra det kirkelige landskab, som måske kan inddeles i tre grupper. Der er dem, der så statsministerens ærinde som et forsøg på instrumentalisering af folkekirken (og af forkyndelsen) til politiske formål – en mistanke, som statsministeren vel ikke just afkræftede, da hun senere udtalte, at hun som landets statsminister “selvfølgelig” brugte folkekirken som et instrument. Der er dem, der uden videre tog åndelig oprustning til sig som en klar og relevant udfordring til folkekirken. Og endelig er der nok dem, der for så vidt allerede ser deres virke som en form for åndeligt udrustningsarbejde, men har svært ved at se, hvad det præcis er for opgaver i den forbindelse, folkekirken ikke *alle-*

*rede* løfter. Altså: Hvor er det, der i folkekirkelig sammenhæng er brug for oprustning?

I dette nummer af Kritisk forum for praktisk teologi knytter vi an til denne debat og forsøger igennem fire bidrag at belyse de problemstillinger og perspektiver, statsministerens efterlysning peger på.

Bertel Haarder udfolder betydningen af ånden som det, der skaber usynlige bånd imellem os og holder os sammen i et åndeligt fællesskab, der på den ene side som en mægtig kraft opretholder vores fælles institutioner – og på den anden side kræver vores medvirken og kalder på, at vi retter vores blik mod omverden i stedet for at se indad og opruster vores arbejde til gavn for andre. Og han påpeger, at der med sekulariseringen er fare for, at forståelsen for dette åndelige fællesskab og dets usynlige bånd imellem os svækkes, når kendskabet til kristendommens sindbilleder og grundbegreber til at begribe den menneskelige tilværelse svinder ind.

Bo Kristian Holm klargør ud fra en evangelisk-luthersk kirkeforståelse og Luthers to-regimentelære, hvorfor der kan være grund til at være kritisk overfor efterlysningen af åndelig oprustning, der rører ved forholdet mellem stat og kirke og risikerer at føre til instrumentalisering af kirken. Samtidig peger han på, hvordan åndelig oprustning faktisk *kan* give mening forstået som et arbejde med at styrke forsvarsværkerne mod indre fjender i den enkelte.

Lisbet Christoffersen skriver med udgangspunkt i en skelnen mellem fortælling og forkyndelse om, hvad efterlysningen af åndelig oprustning kan og bør give anledning til i en folkekirkelig sammenhæng, når oprustningen forstås som et spørgsmål om dannelse. For mens folkekirken ikke kan lade sig spænde for en politisk dagsorden, så må den – netop *uden* dermed at tage politisk stilling – kunne bidrage til at skabe en fælles viden om grundlæggende fortællinger. En fælles viden, der måske også er forudsætningen for, at forkyndelsen overhovedet kan tale til os.

Endelig fremskriver Kåre Egholm Pedersen uden at underkende argumenterne for at være kritisk overfor efterlysningen af åndelig oprustning med udgangspunkt i efterlysningens sammenhæng med den sikkerhedspolitiske situation en forståelse af åndelig oprustning, som der på tværs af politiske og teologiske overbevisninger må kunne skabes enighed om: nemlig at styrke vores vilje og evne til at værne om vort lands sikkerhed, så også

## Åndelig oprustning som en udfordring til folkekirken

vores børn kan vokse op i et trygt og frit Danmark. Er der først enighed om denne forståelse, kan det mangefacetterede arbejde med den åndelige oprustning begynde – i Forsvaret, i skolen og i kirken.

God læselyst

Isak Krab Koed, sognepræst  
Kåre Egholm Pedersen, flyverprovst

# De usynlige bånd

*Bertel Haarder*

Det vigtigste i tilværelsen er usynligt. Som det mørke stof i Stephen Hawkings univers, der udgør 70% af al masse. Vi kan ikke se det, men det holder alting på plads, galakserne, solsystemet osv.

Sådan er det også med det åndelige, tilliden, retfærdighedssansen, ondskaben, kærligheden, tilgivelsen, egoismen, fællesskabet, forfaldet, evigheden osv. Det er usynligt, men det betyder alt i vores tilværelse, når vi tænker nærmere efter.

På hverdagene beskæftiger vi os med det, vi kan ændre med vores forstand og vore tekniske løsninger. Om søndagen i kirken handler det om alt det, vi ikke kan ændre, og som er det vigtigste i tilværelsen. Hvis vi ikke har ord og begreber for det sidstnævnte, så bliver livet fladt og fattigt – og uforståeligt.

Sådanne ord og begreber findes i det kristne univers. Og de findes i de kristne sindbilleder, dvs. billeder på mennesket og tilværelsen. Derfor er kristendommen meget mere end kristentro. Kristendommen er også tilværelsestolkning uafhængigt af troen. Vi kan også kalde det ånd - eller vi kan kalde det usynlige bånd.

Hvis sekulariseringen (afkristningen) medfører, at vi mister de kristne ord og begreber, som beskriver det vigtigste i tilværelsen, så er det en fattiggørelse og et grundskud mod hele vores kultur. Min påstand er, at de usynlige bånd betyder alt, også i politik.

## De usynlige bånd

Hvad skal vi med frihed, hvis vi ikke føler os bundet og forpligtet på noget? I så fald kan det ene jo være lige så godt som det andet. Frihedens forkæmpere har altid være dem, der er bundet af noget. Noget åndeligt.

Hvad skal vi med demokratiet, hvis der ikke er tillid mellem borgerne? Demokrati er noget åndeligt og moralsk - med K.E. Løgstrups ord "en skikkelig måde at være uenig på". Således at man f.eks. forlader sin post, når man har tabt et valg. Modsat den ryggesløse Trump og hans bedste ven, Brasiliens Bolsonaro, der nu står til 27 års fængsel.

Hvordan kan vi værdsætte og udvikle vores land og kultur, hvis vi ikke ser os selv som en del af noget større? Det var grundlaget for højskoletanken. Almuen skulle gøres til et folk. Den enkelte skulle se sig selv i en større sammenhæng - lokalt, nationalt, globalt - og lære at se ud fra sig selv, sammen med andre.

Det hele handler om ånd - om usynlige bånd, som skal opdages og plejes.

Den åndelige dimension modsiger tidens tendens til at finde ydre årsager til alle problemer, også selv om problemerne måske er religiøse eller eksistentielle, dvs. hører med til at være menneske. Den åndelige dimension inkluderer også det, den enkelte selv har ansvaret for, og hvad den enkelte selv kan gøre. Det betyder ikke, at alle problemer skal løses af den enkelte. Tværtimod. Men mistrivsel kan måske modvirkes ved at rette blikket mod omverdenen i stedet for at rette det indad. Vi skal i mindre grad spørge, hvad den enkelte føler, og i højere grad spørge, hvad den enkelte kan gøre for andre - i fællesskab med andre. Det giver mere mening i tilværelsen.

De sociale medier får de unge til at lide af "FOMO" (fear of missing out), når de ikke vil gå glip af noget og gerne vil være med på alle noder og være som de mest populære. Det fører til mig-mig-mig-kulturen, hvor man er optaget af sin egen fremtoning.

Både som undervisningsminister og som integrationsminister udviklede jeg en skepsis over for tendensen til at fokusere på det, den enkelte ikke kan, og det, der er synd for nogen. Det fik mig til at skrive bogen "Den bløde kynisme" om velment, men misforstået godhed. Vi skal turde stille krav. At stille krav er at vise omsorg og respekt, forudsat at kravene kan opfyldes ved en ekstra indsats. For hvis man ikke stiller krav, behandler man medmennesket som et pjok, der ingenting kan selv. Det er disrespekt.

“Ingen kan alt, men alle kan noget”, som det lyder i en sang af svenske Elizabeth Zaar. Det er dette “noget”, der skal knyttes til ved. Det er al pædagogiks opgave.

Reformpædagogikken ville i den bedste mening sætte barnet i centrum og lade skoleeleverne styre så meget som muligt selv. Som Rousseau, der skrev: “Mennesket er født frit, og dog er det overalt i lænker”. Den overlevede kultur så han som lænker. Men det er et åndløst og kulturløst synspunkt, som ser bort fra betydningen af de værdifulde fællesskaber, der går på tværs af generationer.

Reformpædagogerne ville sætte barnet i centrum, men omkostningen var, at de derved også kom til at sætte barnet uden for kulturfællesskabet. Det er gået ud over dannelsen og kan i værste fald føre til det barbari, som William Golding beskriver i *Fluernes Herre* (og på en vis måde også Peter Høeg i *De måske egnede*).

Indvandring af mennesker med fremmede kulturer er en kæmpe udfordring, som ikke er blevet mindre i 2. og 3. generation. Men den skal ikke imødegås ved, at vi “slår af” på dansk kultur og nedtoner den kulturarv, vi har fra kristendommen og de kristne sindbilleder. Tværtimod skal vi af hensyn til de nyankomne og deres børn være ekstra tydelige, når det gælder dansk kultur, så de har en chance for at leve sig ind i det samfund, de er landet i. Ellers bliver de aldrig en del af fællesskabet. – En øget kulturel tydelighed vil også være til gavn for en meget stor del af de danske elever! Uden åndelige fællesskaber går det galt.

Vi, der har gået i “dannesskolen” før 1968, har svært ved at forestille os den pletvise uvidenhed og kulturløshed, der bliver resultatet, når skolen i for høj grad præges af selvvalgte emner og aktiviteter. Det efterlader gabende huller af kulturel analfabetisme.

Elever skal naturligvis have medbestemmelse på, “hvordan”, men ikke på, “hvad”, de skal lære og møde i skoletiden. Morgensangen kan givetvis blive fornøjelig med pædagogrigtige børnesange og hjemmestrikket musik. Men det er et kulturtab, hvis eleverne ikke også synger de sange, der er blevet en del af dansk kultur. – Kultur er kunst, der er blevet fælles. Det bedste eksempel er Højskolesangbogen. Dens sange er værd at kende, uanset om der er lange passager i sangene, som børnene først forstår mange år senere.

Det samme gælder salmerne – ikke på grund af deres trosindhold, men på grund af deres univers af sindbilleder, dvs. billeder på tilværelsen.

Alt for meget kultur og ånd er skyllet ud med det sekulære badevand. Jeg tænker ikke på kristentroen, men på ovennævnte grundbegreber i det kristne univers: samvittighed, kærlighed, død og evighed, ondskab, skyld og skam - og ubegribelig tilgivelse. Den store litteratur og de store dramaer foregår ofte i dette univers. Tænk på Bille Augusts “Kysset” og hans filmatisering af *Lykke Peer*. Og Lars von Triers “Breaking the Waves”. Samt Pontoppidans romaner, Ibsens dramaer (senest *Fruen fra havet* på Husets Teater), Karen Blixen og Irish Murdoch.

Kaj Munks drama *Egeløkke* slutter med jammerscenen, hvor den unge Grundtvig og husets frue Constance græder og vrider hænder i fortvivelse over deres umulige kærlighed (han er huslærer for hendes og godsejerens søn). Men pludselig lyder det overraskende fra den besøgende nabokone: “Hvor jeg dog misunder jer!” - Pointen er, at ulykkelig kærlighed er bedre end ingen kærlighed. Og den er evig. For det er sandt, som salmedigteren Lars Busk Sørensen skriver: “at døden intet finder hos den, som har elsket meget.”

Ånd er en mægtig kraft, både nationalt, internationalt og i den enkeltes liv. Det er åndelige modsætninger, der driver konflikten mellem Vesten og det meste af den øvrige verden. De ikke-vestlige landes borgere vil gerne have vores penge, og de vil gerne migrere til os, men mange af dem kan ikke lide vore værdier og løse sæder – og de kan ikke lide det, som den russiske nobelpristager Aleksandr Solsjenitsyn kaldte Vestens”overlegenhedskompleks”.

Det kalder alt sammen på åndelig besindelse og på det, jeg kalder “Sjælspark”, dvs. åndelige stød og mavepustere. I bogen af samme navn giver jeg ikke en færdig opskrift på, hvad ånd kan være, men jeg opregner nogle tegn på ånd og påviser åndens betydning for hvert enkelt menneske:

Hvis man kunne se bort fra det åndelige, ville det jo være herligt at være ensom, kun at skulle tænke på sig selv. Ligesom det ville være problemfrit at svigte og snyde andre mennesker. Hvorfor skal man dog tænke på sine efterkommere, når man til den tid er død og borte! Uden det åndelige ville det være meningsløst at undskylde for tidligere generationers gerninger – og meningsløst at overholde grundloven, som er skrevet af mennesker, der

Bertel Haarder

for længst er døde. Uden det åndelige fællesskab ville det ikke være umagen og bøvlet værd at rejse til folkemøder og musikfestivaler, når man i stedet kan opleve det hele hjemme i stuen. - Men vi ved jo alle, at sådan er det ikke. Der er noget åndeligt og nogle fællesskaber, der betyder alt og går på tværs af generationer. Vi svømmer i den ånd, inklusive de kristne sindbilleder, der omhandler de menneskelige vilkår, der er fælles til alle tider.

Bertel Haard, fhv. medlem af Folketinget og fhv. minister

# Kan “åndelig oprustning” overhovedet give mening?

*Bo Kristian Holm*

## Folkekirken og statens vilje til åndelig oprustning

I Danmark vil kirken altid både det ene og det andet. Den favner bredt og er derfor sjældent entydig i sine svar på aktuelle udfordringer. Det ser vi også, når staten pludselig fraviger årtiers tradition for at pleje forholdet til kirken med distance og skønsomhed. Derfor kom det bag på nogen, at den samme regering, som ikke blot mente, at religioner har vigepligt over for demokratier, men at også Gud selv må holde tilbage for tværgående trafik, pludselig med sjælden kærlighed kastede sig over folkekirken og så den som en central medspiller, når den militære oprustning skulle suppleres med en ditto åndelig. I artikler om den bebudede og politisk ønskede åndelige oprustning kan man derfor både læse skarpe advarsler mod politisk opportunistisk instrumentalisering af folkekirken og overdreven glæde over den opmærksomhed, som man forestiller sig, nu strømmer mod åndens fodfolk i overflod.

Glæden er forståelig. Alt for længe har uddannelses- og kulturpolitik været præget af materialistiske mål og ditto retorik og prioritering. Væk røg St. Bededag alene begrundet i økonomiske hensyn, som hurtigt viste sig ikke at holde stik. Kulturinstitutioner og ikke mindst de kulturorienterede og kulturunderstøttende uddannelser har kæmpet mod nedskæring i årevis

og vil fortsat gøre det, hvis ikke der sker noget, for også de seneste reformer indfører nye nedskæringer, før de forrige er slået igennem. I folkekirken har man længe kæmpet mod stadig svagere forbindelse mellem skole og kirke og konfirmationsforberedelse uden for skoletiden med et stadigt ringere religiøst dannelsesniveau til følge, der nu også har ramt de mest basale kristne fortællinger. Glæden var derfor forståelig. Måske skyldtes glæden også, at man øjnede en chance for selv at kunne træde ind i rampelyset og gøre sig politisk attraktiv. Sådan kunne enkelte kommentarer godt læses.

Som det måske lidt for tydeligt fremgår, er der også grund til at være kritisk over for talen om åndelig oprustning, for så længe, det ikke er klart, hvilket åndsbegreb der egentlig ligger bag, står det enhver frit for at indlæse egne kæpheste. Spørgsmålet er vigtigt, for når opfordringen kommer fra regeringsniveau, hænger spørgsmålet om, hvilket åndsbegreb der ligger skjult i kaldet til åndelig oprustning, tæt sammen med spørgsmålet om, hvilket statsbegreb der gemmer sig bag opfordringen. Og måske endnu vigtigere, men igen tæt sammenhængende hermed: Hvis der skal oprustes – åndeligt såvel som materielt – så skal der oprustes *til* noget og *for* nogen. Men fornemmer bag regeringens iver, at det gælder overlevelse, og at oprustningen derfor også skal ende i villighed til opofrelse, men for hvem: for staten? For Danmark? Hvem omfatter det socialt imaginære – for nu at bruge et fremmedord for de sociale forestillinger, som vi alle uden nødig refleksion orienterer os efter i mødet med andre?

## Stat og kirke – den besværlige lutherske arv og dens modsætning

Når staten kalder på åndelig oprustning som den militære oprustnings tvilling, rører det øjeblikkeligt ved det tvetydige forhold mellem stat og kirke, som præger lande med en stærk luthersk tradition. Vi er kommet langt fra Anders Fogh Rasmussen, der fejlagtigt mente, at det var en følge af den lutherske toregimentelære, at religion skulle holdes ude af det offentlige rum, til Mette Frederiksen, der åbent og uden blusel medgav, at hun da bruger folkekirken i egen sags tjeneste.

## Kan "åndelig oprustning" overhovedet give mening?

Den lutherske forestilling om forholdet mellem stat og kirke, religion og politik er ofte blevet misforstået navnlig i nyere tid. Bonhoeffers angreb på sin tids lutherdom rettede sig mod en luthersk teologi, der havde reduceret læren om det åndelige og det verdslige regimente til en torumstænkning, der forstod de to sfærer for skarpt adskilte og derfor kunne støtte Det tredje Rige som en rent verdslig handling.

Siden er det blevet klart, at sondringen mellem de to regimente er langt mere nuanceret end den "Two-Kingdoms-Doctrine" eller "Zwei Reiche Lehre", som først kom på begreb i 1930'ernes Lutherforskning. Faktisk er det danske udtryk meget mere i overensstemmelse med Luthers egen tænkning. De to regimente skal forstås i lyset af Luthers kristologi. De eksisterer side om side uden sammenblanding, men også uden adskillelse. Det ene regimente har med gudsforholdet at gøre, det andet med forholdet til verden, men da Gud også er nærværende som skaber i verden, er de to ikke adskilte. Dog er det ikke den enkeltes forhold til verden, der afgør forholdet til Gud. Tværtimod er forholdet til verden bestemt af forholdet til Gud. Derfor er der i også lutherdommen et værn mod den moralisme, der let følger med opfordringen til åndelig oprustning.

Og ét er at skelne mellem åndeligt og verdsligt regimente, noget andet er at placere kirke – for ikke at tale om folkekirken – midt i dette spændingsfelt. Tager man den lutherske teologi alvorligt, kommer man ikke uden om at arbejde med et dobbelt kirkebegreb. Man kan her lade sig inspirere af den tyske teolog Heinrich Assel, der i sin store kristologi retter fokus på det spændingsforhold, der altid må stå mellem den i Kristus skjulte kirke, den kirke, hvor den enkelte er alene med sin Gud, og den i Ånden erfarede kirke, hvor den enkelte altid deler sin verden og sit gudsforhold med andre. Mit bud er, at det er dette spændingsforhold, som nu viser sig i de modsatrettede reaktioner på statsministerens instrumentalisering af folkekirken. Den skjulte kirke er skjult, fordi den er knyttet til forkyndelsens og sakramenternes entydige ord. Med den erfarede kirke, hvor Ånden virker i verden, forholder det sig anderledes. Den kan erfares, men aldrig entydigt. Her blandes kirkens budskab med den grumsede hverdag.

## Indre eller ydre kirke

Et kirkeligt bidrag til “åndelig oprustning” vil, når kirken instrumentaliseres meget hurtigt, alene forholde sig til det erfarbare. Og det erfarbare kan i en luthersk optik netop aldrig undslippe en tvetydighed, hvorfor et ethvert forsøg på at undslippe tvetydigheden nødvendigvis må ende med en falsk entydighed. Eller som Luther og mange andre med ham ville udtrykke det: med andre guder. Den virkelige, sande åndelige kirke finder vi kun utvetydigt i forkyndelsen af evangeliet, i dåbens tilsagn og i uddelingen af brød og vin ved nadverbordet.

I modsætning til, hvad der i dansk teologi har været *comme il faut*, er den åndelige kirke ikke usynlig, den er skjult. Den er ikke undtaget erfaring, men erfaringen af kirkens virkelighed i verden vil altid have tvetydighedens skær. Derfor udelukker det heller ikke, at den åndelige kirke forstået som Guds riges indbrud i den faktiske verden kan erfares. Den kan erfares, men Assel gør rigtigt opmærksom på, at når denne kirkens skjulthed erfares som Guds riges indbrud i den faktiske verden, sker det som “messiansk magt”, det vil for Assel sige i svagheden. Enhver tanke om åndelig oprustning kommer ikke uden om korset som den sidste målestok for dén mening, som kirken kan lægge i et begreb om “åndelig oprustning”. En kirke, der har evangeliet med sig, bærer altid også en vaccine mod kirkelig triumfalisme med sig.

Dette er uhyre vigtigt, for vi har rigeligt med eksempler på, hvad der sker, når kirke og stat blandes sammen, og kirken lader sig udnytte i statens tjeneste. Det har vi de sidste fire år set i Rusland, hvor patriark Kyrill af Moskva har velsignet de våben, der skal bruges i kampen mod de kristne brødre og søstre i Ukraine, og hvor samme patriark netop *ikke* ser kampen som en kamp mod kristne brødre og søstre, men som en metafysisk kamp mod det onde selv, bl.a. begrundet i forekomsten af Pride-parader i Ukraine. Åndelig og militær oprustning er her to sider af samme sag.

Også den lutherske tradition har kendt til sammenblandingen af statslig og kirkelig oprustning, når både det preussiske kongehus og den svenske kong Gustav 2. Adolf havde “Gott mit uns” som valgsprog i 30 årskrigen og altså på protestantisk side. Helt til 1962 blev mottoet brugt af den tyske forbundshær.

## Kan “åndelig oprustning” overhovedet give mening?

I denne sammenhæng er det dog værd at bemærke, at religiøse argumenter ikke kan findes i de feltprædikener, som i Sverige er overleveret fra krigen mod Danmark. Her var der jo tale om to lutherske monarkier, og med fælles lutherdom var det svært at forsvare, at Gud stod mere på den enes end på den andens side.

Balancen mellem åndeligt og verdsligt har gentagne gange vist sig svært at håndtere. Under det tredje rige kunne lutheraneren Emanuel Hirsch skrive, at mennesket først blev konstitueret som subjekt i sit soldatiske selvoffer for den Anden, og denne Anden kunne hos Hirsch lade sig repræsentere af fx en samlende førerfigur. Her var det den kristne underkastelse, der med teologiske argumenter blev politiseret.

Også i Danmark har vi set små eksempler på en mere problematisk sammenblanding af åndeligt og verdsligt, af kirke og stat. Den første gudstjeneste til støtte for Ukraine i Holmens kirke blev desværre et eksempel på dette, både i form af den forbeholdsløse militaristiske støtte, der kom til udtryk i kirken, og som var tæt på at spejle den russiske mobilisering af kirken, og i form af den store indflydelse, som regeringen havde på selve gudstjenestens forløb. Heldigvis blev man klogere, så de efterfølgende støttearrangementer i store træk formåede at holde den nødvendige balance. Dog blev der også råbt Slava Ukraini, de væbnede styrkes officielle hilsen, ved den sidste støtte-gudstjeneste for Ukraine. Den slags hører hjemme alle andre steder end i kirken.

## Åndelighed som ydmyghed

Hos Hirsch blev underkastelsen politiseret og dermed gjort åndløs. Den ånd, som bærer kirken, kalder ikke på underkastelse, men på ydmyghed. I St. Georgs Kirke i Eisenach neden for Wartburg hænger der to store malerier i koret. Man kan dårligt se dem nede fra kirkebænkene, men sidder man i fyrste-logen i koret, ser man direkte på dem. Det ene viser overrækkelsen af Den Augsburgske bekendelse til kejser Karl V, og det andet viser Martin Luther og Jan Huss, der uddeler nadveren til kurfyrstens familie. Malerierne har helt klart haft et politisk formål, men der er mere i malerierne end det. Når hertugen så på billederne, blev han for det første mindet om herskerens

forpligtigelse på Den Augsburgske Bekendelse, og for det andet, at enhver hersker – selv en kurfyrste – var en synder, der måtte modtage nadveren på knæ.

Samme dobbelthed findes i dansk historie. Da kong Chr. 5. indfører enevælden, får Danmark den mest absolutistiske nedskrevne forfatning i Europa. Kongen er ikke forpligtet over for nogen eller noget – med en eneste væsentlig undtagelse. Kongen forpligter sig selv på Den Augsburgske Bekendelse. Denne selvbinding af den enevældige konge er ikke uvæsentlig. Derfor er der også langt fra amerikanske neo-royalistiske forestillinger om, hvad det vil sige at være konge, til vore egne skandinaviske historiske erfaringer af, hvad det betyder, når den uindskrænkede magt binder sig selv. Det knytter en ydmyghed til udøvelsen af magt. En ydmyghed, der anerkender, at der er grænser for magt. Det er denne ydmyghed, der i disse år trues i det politiske landskab også i Europa.

## Ånd som modsigelse

Skal man derfor forbinde noget positivt med det politiske ønske om åndelig oprustning, så er det, at ønsket minder os om, at ånd er vigtigt, for er det kun økonomiske kalkuler, der styrer politikken, så forsvinder modsigelsens mulighed.

Opfordringen til åndelig oprustning retter derfor med det samme opmærksomheden mod en selvmodsigelse, som opfordringen indebærer, for samtidig med opfordringen skæres der fortsat ned på kulturbærende institutioner og uddannelser. Blot et enkelt alvorligt eksempel: Jeg har fulgt udviklingen i forskningsbiblioteker over flere år. Det kongelige bibliotek står nu over for massive besparelser, som bl.a. kommer til at betyde, at forskningsmiljøer må kassere bøger i et foruroligende stort antal, der reelt svækker dansk forskning, og at værdifulde samlinger opgives, fordi de forskningsmiljøer, for hvem de var altafgørende, ikke længere findes, efter at stillinger er skåret væk.

Kan “åndelig oprustning” overhovedet give mening?

## Åndens værn mod åndelig oprustning

Det er ikke sådan, at lutherdommen har holdt sig for god til at bruge militære metaforer, men anvendelsen er en eftertanke værd. Da Luther i 1535 udgiver sin store Galaterbrevskommentar, lader han den ledsage af et forord, der understreger lærens betydning. Midt i en krisetid – fem år efter Rigsdagen i Augsburg, der netop ikke skabte kirkelig enhed – beskriver Luther den rette lære som et våben. Det interessante er imidlertid, at dette våben ikke skal bruges mod ydre fjender. Den værste modstander findes ikke ude i verden, men inden i den enkelte selv, når falske forestillinger om egen fortabelse får overtaget. Læren er et våben, der skal sikre den enkelte trøst, når samvittigheden nager. Det er den eneste åndelige oprustning, som giver mening i en evangelisk-luthersk sammenhæng. En lignende forståelse af kirkens forsvarsværker finder vi det udsagn, som blev tillagt Luther, da genkatoliceringen af evangeliske områder truede i 1555: “Bønner og tårer er kirkens våben”. *Preces et lacrimae sunt arma ecclesiae*. Citatet findes også på prædikestolen i Saltum Kirke som et blivende memento til eftertidens trang til åndelig oprustning. Skal åndelig oprustning give nogen form for mening, må den ske på knæ.



Prædikenstolen i Saltum kirke i Vendsyssel, fotograferet af Carsten Bach-Nielsen, der også har behandlet den et indlæg på "Reformationsbloggen" (<https://lumen.au.dk/vis/artikel/luther-paa-praedikestolen>).

Bo Kristian Holm, Professor MSO, Afdeling for Teologi, Institut for Kultur og Samfund, Aarhus Universitet

# Skal folkekirken bidrage til at sikre befolkningen viden om kristendom?

Åndelig oprustning mellem forkyndelse og fortælling

*Lisbet Christoffersen*

## 1

Jeg er på vej gennem de smukke sale i det lille fine museum, Villa Borghese i Rom. Malerier og skulpturer er verdensberømte, stort set alle fra 16-1700-tallet. En del af Roms åndelige oprustning efter Reformationen i Nordeuropa.

Og jeg er faktisk lidt irriteret. For jeg plejer ellers nok at kunne aflæse mine renaissance-italienere, mine Raphael og mine Caravaggio, der begge som oftest har de bibelske fortællinger i centrum. Men her går jeg igennem en lang række rum, hvor hverken billeder eller skulpturer taler til mig. De mimer, kan jeg læse mig til, ægyptiske, græske og romerske fortællinger. Og de historier kan jeg ikke godt nok til, at jeg kan forbinde kunstværkets titel med noget, der giver genklang. Jeg var ellers dygtig nok til oldtidskundskab i gymnasiet, men det er efterhånden en del år siden. Og at jeg hverken har årskort til Thorvaldsens museum eller Glyptoteket kan ikke skjules her. Jeg kan ikke aflæse noget som helst. Andet end udvendig skønhed. Pointerne dukker ikke op.

Indtil jeg kommer ind i en sal og får et stød i sindet. Det må da være Samson, tænker jeg. Maleriet er ikke umiddelbart aflæseligt. Der er ikke lænker at se. Og slet ikke søjler. Men de er der, bagved. Han er tung, men stærk. Han hænger ud fra noget – søjlerne, tænker jeg. Og hænger, tænker jeg, fordi han er bundet op, bastet, selvom man ikke kan se det.

Og dér er David, også han i andre omgivelser end ellers. En rigtig grim udgave. Med Goliaths hoved, det billede har jeg heller ikke set før, vi plejer at se størrelsesforskellen i kroppene, her er det forholdet mellem det kæmpe, afhugne hoved og Davids spinkle drengekrop, der skal vise os, hvad der foregår. Det er nye vinkler på fortællingerne, men jeg kender historierne så godt, at de nye billedmæssige udtryk giver ny dybde til fortællingerne – og min viden om fortællingerne giver ny dybde til billedaflysningen.

## 2

Lad mig give et eksempel fra detaljerne omkring tronskiftet i 2024, hvor Dronning Margrethe II jo abdicerede til fordel for Kong Frederik X.

Tronskiftet blev afsat for mig, da jeg forrige år skrev en fortælling om Kongebøgerne til forlaget Eksistensens serie om de 66 bibelske bøger. Her kombinerede jeg Kongebøgernes fortællinger om Kongen, Loven, Templet, Dronningen, Profeterne og Helligdagene med tilsvarende temaer fra Danmarkshistorien og altså fra det helt aktuelle forhold: Dronning Margrethe II's abdikation og indsættelsen af Kong Frederik X.

Men det var først, da jeg genlæste fortællingerne fra Kongebøgerne, at det gik op for mig, at også kong David abdicerede.

Mon ikke den gamle Dronning vidste det? I hvert fald citerede hun stort set ordret David, da hun selv afsluttede sin regeringsperiode på vej ud ad døren i Statsrådssalen på Christiansborg. For da David fik at vide, at Salomo havde sat sig på kongetronen, sagde David (ifølge Første Kongebog kap. 1, v. 48): "Lovet være Herren, Israels Gud, som i dag har sat min efterfølger på tronen, og jeg fik det at se!"

Og Dronningen vendte sig på samme måde i døren og sagde: Gud bevare Kongen.

Skal folkekirken bidrage til at sikre befolkningen viden om kristendom?

Dronning Margrethe II er ikke teolog. Det er ikke fagteologisk kyndighed, der får hende til at mime elementer i et af de første tronskifter, vi kan læse om. Det centrale er, hvilken åndelig rustning, man har med sig. Deri ligger mulighederne for at kombinere egen faglighed med bredere ballast.

### 3

Jeg er heller ikke teolog, men jurist med stor faghistorisk viden – og så altså en god del bibelhistoriske fortællinger i ærmet.

Men jeg opdagede, mens jeg skrev historierne fra Kongebøgerne, at en lang række teologer ikke kendte de samme bibelske historier som mig. Ja, hvis man er præst, kender man selvsagt de bibelske fortællinger, der indgår i de obligatoriske læsninger ved højmessens. Men da oftest som belysning af eller litterært forlæg for den aktuelle evangelietekst og som prædikenforlæg. Bibelhistorien, til gengæld, kender man ikke nødvendigvis.

Det er der selvfølgelig gode grunde til. Man tror, som Mogens Müller for nylig sagde i Kristeligt Dagblad, ikke på Bibelen, men på Kristus. Det er jeg helt med på.

Men det forekommer mig alligevel, at der er noget åndelig bagage, der er røget ud – som barnet med badevandet.

### 4

Indhold i og omfang af en bredere åndeligt-kulturel dannelse er først og fremmest et generationsspørgsmål. Jeg gik i skole, da man i de små klasser hørte mange bibelhistorier, vi havde dem endog som papbilleder på væggen i skolestuen (det var ikke et klasseværelse, men netop en skolestue).

1970'ernes sekularisering og ændrede skolelovgivning gjorde, at de store sammenhængende bibelske fortællinger røg ud af børnenes undervisningsplaner. Og folkekirken reagerede langsomt og til dels modvilligt med at skabe undervisningsmidler og -programmer. For hvis det ikke var skolens opgave at give nye generationer de normer med sig, som kommer gennem bibelske fortællinger, måtte det i stedet være hjemmene, som tog ansvaret

på sig. Men derigennem pålagde man ubevidst familierne noget, de ikke var parat til at videregive og ikke havde mulighed for at leve op til. Senere er indledende konfirmandundervisning og folkekirkenes skoletjeneste kommet til. Men at meget mangler, kan vi f.eks. se på de over tegnede kurser i teologi for voksne, som også mange menighedsrådsmedlemmer tilmelder sig, simpelthen fordi de mangler grundlæggende viden om, hvad de er med til at administrere. En viden, der ikke skabes gennem forkyndelse alene. En viden, der sammen med forkyndelsen er med til at styrke beredskabet i forhold til samfundets grundlæggende normer.

Også nu ser vi en reaktion, der ligner 1970erne. Folkekirken skal ikke spændes for en politisk vogn, lyder mantraet – og derfor må *åndelig oprustning* klares af – andre.

## 5

Læreruddannelsen har selsagt taget den opgave på sig, at skolen ikke skal være forkyndende eller missionerende. Men man har taget den konsekvens, at så skal skolen heller ikke være fortællende.

Selvom faget i skolen hedder kristendomskundskab med kundskabsindhold, også fra andre religioner, så bliver lærerne alene udrustet til at give overordnede ideer om, hvor livsoplysning kommer fra, og til måske at sammenligne forskellige religioners bud med sekulære livstolkninger. Det er en udrustning, der forudsætter, at der foreligger en grundviden – som ikke er der, medmindre den bliver videregivet.

Det er samtidig en model, som lægger til grund, at kristne grundfortællinger såvel som ægyptiske, græske og romerske fortællinger er trosstof, ikke vidensstof.

På den baggrund bliver det ikke blot mig, der går gennem Villa Borghese, uden at skulpturer og malerier giver noget fra sig. Det bliver alle, der går igennem Københavns Domkirke uden at kunne aflæse Thorvaldsens skulpturer som andet end smukke mænd.

## 6

Nu, i 2025-2026, har regeringen så efterlyst *åndelig oprustning*. Socialdemokratiet har udpeget MF Ida Auken (S) som ordfører for emnet. Undervisningsminister Mathias Tesfaye taler om åndelig oprustning i skolen. Statsminister Mette Frederiksen efterlyser, at hele civilsamfundet og folkekirken bidrager.

Alle debattører er enige om, at det er en god ide, at vi får styrket det danske demokrati, kendskab til vores historie og opretholder en samtale om vores værdier.

Men Ida Auken peger også på, at den opfattelse, at hvert eneste menneske er noget værd, bundet dybt i kristendommen. Derfor insisterer hun på, at vi skal kende og styrke vores kristne arv som en del af vores demokratiske dannelse. Dansk kultur, de danske værdier og det danske demokrati er ikke blevet til i et vakuum. De er blevet til på det europæiske kontinent, hvor særligt én religion har spillet en afgørende rolle, nemlig kristendommen. De grundlæggende fortællinger om, at hvert eneste menneske har en værdi i sig selv, og at mennesket altid er værdigt til frihed og beskyttelse, kan også i dag være en ressource for os. Det behøver man bestemt ikke at være kristen for at mene. Men man skal kende sin historie og sit ophav, og man kan måske endda hente noget inspiration i Danmarks og Europas åndshistorie. Vi skal turde tale om vores kultur og værdier.

Også Mette Frederiksen peger på behovet for viden, værdier og læsefærdigheder. Derudover skal civilsamfundet, frivillighed og folkekirken ifølge Mette Frederiksen spille en større rolle for at hjælpe danskerne igennem den internationale krise: "Vi skal bruge samfundsinstitutionerne i den åndelige oprustning. Det er alt fra folkekirken, som jeg tror bliver et endnu større samlingspunkt, til museer, kunst og kultur. Også vores folkeskole skal have endnu mere fokus på dannelse."

"Jeg synes altid, at folkekirken skal fylde mere. Danmark er et kristent samfund, vi bygger på kristendommen, og folkekirken er en meget vigtig værdibærer både i freds- og i krisetid. Jeg tror, folkekirken kommer til at opleve, at nogen søger hen imod kirken nu, fordi der er et naturligt fællesskab, og der er en national forankring. Det er der, vi synger de salmer, vi har sunget gennem generationer, og kirkerummet har fået mennesker

igennem mange kriser. Jeg tror, at folkekirken kommer til at opleve, at tiden efterspørger det rum,” sagde hun. “Hvis jeg var folkekirken, så ville jeg lige nu tænke: Hvordan kan vi være en både åndelig og fysisk ramme for det, danskerne gennemgår?”

“Folkekirken er ikke kun et religiøst rum til forkyndelse, det er en værdibærende institution. En af grundene til, at Danmark er et godt samfund, er folkekirken. Hvis jeg var præst, ville jeg sige: ‘Fedt nok, vi står i en farlig situation, og landets statsminister siger, at vi spiller en rolle i at sørge for, at den danske befolkning er klædt på åndeligt til at klare opgaven.’”

## 7

Ida Aukens og Mette Frederiksens inddragelse af folkekirken i projektet har vundet gehør hos nogle.

Lektor Michael Agerbo Mørch fra Menighedsfakultetet mener, at det er fint nok, forudsat at politikerne fejede for egen dør først: Hvis politikerne fjernede restriktionerne i offentlighedsloven, støttede de humanistiske uddannelser, rullede koranloven tilbage og forbedrede åndsfriheden på gymnasierne, ville det lægge vægt bag de store ord om åndelig oprustning.

Også sognepræst Rasmus Nøjgaard peger på, at den vingskudte og underprioriterede humanistiske og kristne uddannelse trænger til en gennemgribende genopretning. Kristendom, filosofi, sprog, historie og æstetiske fag som musik og fællessang har alt for længe været nedprioriteret på seminarier og universiteter. For eksempel har kristendom som seminariefag længe været under pres. Ånd er forbundet med dannelse og læring.

De er altså begge klar over, at kristendom har en side som dannelsesfag og en betydning for samfundets grunddannelse – parallelt med øvrige dannelsesfag.

Lektor Jørn Bjerre fra Danmarks Pædagogiske Universitet er ikke enig. Han kritiserer, at åndelig oprustning ifølge Mette Frederiksen også – i hans gengivelse – handler om *tro og kristendom*.

Han kan ikke se for sig, at universiteter, kirker og skoler har en fælles opgave. Det er hans grundopfattelse, at “hvis man for eksempel udsætter

Skal folkekirken bidrage til at sikre befolkningen viden om kristendom?

kirkens åndelighed for en universitær vidensform og kritisk undersøgelse, vil det underminere de dogmer, som kirken bygger på.”

Han ser ikke, at der i kristendommen både ligger normer, der formidles gennem fortælling og viden, og tro, der formidles gennem forkyndelse. Og når der ikke eksisterer en sådan skelnen på Danmarks Pædagogiske Universitet, så har det lang vej igen, at der skulle være grundlag for en fælles viden om europæiske fortællinger.

## 8

Kåre Gade, den meget vidende redaktør på *Kirke.dk*, går i et skarpt indlæg i kirke.dk i rette med ønsket om at inddrage folkekirken i en form for åndelig oprustning. Han genfortæller *Påsekklokken*, Martin A. Hansens fine fortælling om (den socialdemokratiske) kirkeværge Johansen, som respektfuldt gør kirken klar til gudstjeneste, men ikke selv opfatter sig som åndelig nok til at deltage i gudstjenesten – han sætter sig i stedet på bænken udenfor og lytter til salmerne efter at han sorgfuldt har passet sine gravsteder. Kåre Gade bruger fortællingen til at invitere enhver socialdemokratisk kirkeværge, der ønsker åndelig oprustning, indenfor i kirken for selv at deltage i forkyndelsen.

Men jeg synes, et mellemlid bliver sprunget over. Et mellemlid, der handler om den forudsætning for og det bidrag til åndelig oprustning, der handler om viden, om kendskab til fortællingerne som grundlag for dannelse – dannelse af samfundsmæssige normer såvel som eventuel dannelse af trosgrundlag.

Martin A. Hansens fortælling er fra 1946. Altså fra dengang, alle havde en fælles viden om de bibelske fortællinger og salmer, de indgik i en fælles danneskanon. Også socialdemokratiske kirkeværger kendte dem. Så dengang, i Martin A. Hansens fortælleunivers, handlede fortællingen om at kunne trække de allerede kendte salmer ud af gudstjenestens rum og anerkende også den trosoverbevisning, der blev dannet ude på kirkegården, ved gravene. I 1946 havde kirketjener Johansen den grundlæggende viden, der gjorde ham i stand til at trække salmesangen ud fra kirkens rum og

oversætte den til den åndelige oprustning, han kunne bruge i sit bidrag til samfundsbygningen.

Når der i dag efterspørges åndelig oprustning, så kaldes der jo først og fremmest på viden. Både om den del af dannelseskanon, som lektorer på DPU går ind for, og som jeg manglede i Villa Borghese – de europæiske fortællinger om demokrati og oplysning såvel som de ægyptiske, græske og romerske myter – og viden om den del af dannelseskanon, der ligger i de bibelhistoriske fortællinger og den kristne grundfortælling.

Bent Meier Sørensen fortæller i sin udgivelse *De grænseløse* om erfaringen af at forkynde historiens død for universitetsstuderende, og som erstatning alene kunne tilbyde erstatningsreligionernes re-kalibrering af det individuelle: 'Idealerne kan man ikke selv tænke sig til, de findes i fællesskabets overlevering' og 'vi kan ikke bruge idealerne .. til at kontrollere andre med eller som politiske markører'. 'Det sekulære skal forsvares', men 'det menneske, der lever i et sekulært samfund, (behøver) ikke at reducere sin verden til det sekulære, for verden er – og her står vi på tusindvis af års solid filosofisk og teologisk grund – større end den sekulære verden' (Sørensen, 2025, s. 273-274).

Eller med andre ord: forudsætningen for, at vi kan få fornyet den åndelige dannelse eller altså åndelige oprustning i samfundet, er viden om de fortællinger, som kan danne grundlag for etablering af tillid og tro.

Samfundsinstitutionerne er og skal være sekulære. Det er ikke deres opgave at danne tro. Men de skal som vidensinstitutioner i folkeskolen, gymnasiet, de erhvervsfaglige og de videregående uddannelser danne det vidensmæssige grundlag for, at vi kan udvikle fælles, normative fundament. Og i denne dannelse af fælles, normative fundament har også civilsamfundets organisationer og folkekirken en central opgave. Længe før vi kommer frem til at tale om forkyndelse og tro må folkekirken og andre institutioner og organisationer bidrage til at skabe normativ viden.

## 9

Mange teologer og ikke alene redaktøren på kirke.dk har reageret imod det politisk formulerede ønske om, at folkekirken bidrager til åndelig oprustning.

Man reagerer instinktivt imod, fordi man frygter en nationalistisk og politisk kirke – og kirkens opgave er ikke at være statsdannelse, kirkens grundlæggende opgave er en anden. Kirkens opgave er forkyndelsen. Invitationen til, at kirkeværgen og de andre kommer indenfor og deltager. Og frit danner sig en tillidsbåret erkendelse eller afstandtagen fra kristendommens trosgrundlag.

Det er kirkens hovedopgave. Men nu er det for mig at se ikke den opgave, der er i fokus, når folkekirkens bidrag til åndelig oprustning efterspørges.

Det, der her er i fokus, er den grundlæggende mangel på viden, som gør, at man ikke kan genkende og forholde sig til fortællingerne, der ligger bag. Hverken i Villa Borghese eller i folkekirkens kirkebygninger, når man kommer indenfor.

Hvis opgave er det at fylde det videnshul?

## 10

Når Mette Frederiksen som statsminister efterspørger folkekirkens bidrag og siger, at folkekirken er en meget vigtig værdibærer både i freds- og i krigstid, så efterspørger hun, at folkekirken sammen med efter- og højskolerne, civilsamfundet, folkeskolerne, universiteterne og mange andre bidrager til at skabe en fælles viden, vi kan diskutere ud fra.

Imidlertid er der rigtigt mange kulturdebattører, folk fra universitetsverdenen og fra den kirkelige verden, der opfatter den opfordring som om det ikke længere er staten, der skal understøtte universiteter, folkeskole og folkekirke, men den omvendte verden: kulturinstitutionerne, herunder folkekirken, bliver spændt for statens vogn. Nu skal folkekirken rekrutteres som et nyttigt instrument i den 'nødvendighedens politik', der aktuelt betyder, at oprustning trumfer alt andet. Mette Frederiksen betragter folkekirken som en af mange samfundsinstitutioner, der kan bruges til at højne mo-

ralen og gøre befolkningen robust. Det ligner en omvendt fortolkning af Grundlovens §4, så det nu er folkekirken, der skal understøtte staten, og ikke modsat.

Eller som Kåre Gade skriver: ‘Det er imidlertid ikke kun en misforståelse af Grundloven, men også af kristendommen. Hvis Danmark er et kristent samfund, må det indebære, at vi giver kejseren, hvad kejserens er, og Gud, hvad Guds er. Kristendom er ikke politik, men evangeliet holder os fast på, at ethvert menneske, også samfundets mest magtfulde, står til ansvar for Gud. Forkyndelsen skal være fri til at modsige magten, og kirken kan aldrig være forpligtet på understøtte en politisk dagsorden.’

Jovist. Som mester Ole Vind modsagde magten i form af Christian den 4. og hans hof. Men fratog det ham forpligtelsen til ikke alene at prædike, men også at undervise og derigennem sikre en fælles viden som grundlag for demokratiets diskussion af samfundets normer?

## 11

Målet med kulturinstitutioner, universiteter, folkeskole og folkekirke er så sandelig ikke, at de som åndsinstitutioner loyalt skal eftersnakke en krigsparat nations lederskab, det er jeg enig i.

Men formålet med kulturinstitutioner må da også være at bidrage til at skabe en fælles viden om grundlæggende fortællinger – både som viden, som kritik, som kultur, som grundlag for dannelse og demokrati, og (i hver sine ekko-kamre) som forkyndelse.

Her mener jeg, at lektorer fra Danmarks Pædagogiske Institut og teologer fra folkekirken fra hver sin side – uden måske at ønske det – i deres kritik medvirker til at skabe og fastholde et videnshul ud fra hver sin fornemme selvbevidsthed.

DPU-lektorer, fordi man ikke tror, man kan vide noget om kristendom, at kristendom i stedet alene er et forkyndelsesanliggende og kan henvises til et trosanliggende for de få.

Folkekirkelige teologer, fordi de i kampens hede og den helt berettigede frygt for at blive spændt for en politisk vogn overser, at det tros- og forkyndelsesanliggende, som er folkekirkens fokus, også har videnskabelige

Skal folkekirken bidrage til at sikre befolkningen viden om kristendom?

og normative konsekvenser for samfundets grundlag, som man er forpligtet til at bidrage til.

Og nej. Jeg mener ikke, man kan udlede af grundlovens § 4 om, at staten er forpligtet til at understøtte folkekirken, at folkekirken så også er forpligtet til at understøtte et politisk flertals politiske statsprojekt. Jamen, selvfølgelig ikke.

Men jeg mener ærligt talt, at den understøttelse af folkekirken, som staten er forpligtet på, ikke alene forpligter folkekirken til magtkritik.

Den forpligter også folkekirken til at bidrage til vidensopbygning. Til at bidrage til at sikre befolkningen en viden om kristendommens grundlæggende fortællinger, som befolkningen sammen med øvrige grundlæggende elementer i universiteternes, kulturinstitutionernes og folkeskolens dannelsesidealer kan bygge på i en fælles diskussion af demokratiets fundament og fremtid.

## Litteratur

Auken, Ida til Brinkmann: "Åndelig oprustning er ikke et kristent korstog – det er et forsvar for demokratiet", *Altinget*, 29. september 2025.

Bjerre, Jørn: "Mette Frederiksens åndelige oprustning handler mere om mobilisering end åndelighed", *Altinget*, 14. august 2025.

*Galleria Borghese. Guide*. Ministerio della Cultura, reprint 2025, first edition 2023, Milan.

Christoffersen, Lisbet 2024: *Første & Anden Kongebog*, serien Bibelen læst af, Eksistensen.

Gade, Kåre: 'Statsministeren vil bruge folkekirken til åndelig oprustning. Hun burde læse "Påskeklokken"', *Kirke.dk*, 14.4.2025.

Heilesen, Lars Nymark 2025: *Den undervisende kirke. Religionspædagogisk udvikling i folkekirken 1975-2025*. Eksistensen.

Mortensen, Elisa Nørgaard: "Mette Frederiksen efterlyser åndelig oprustning fra folkekirken: Jeg synes altid, at folkekirken skal fylde mere", reportage, *Kristeligt Dagblad*, 09.04.25.

Lisbet Christoffersen

Nøjgaard, Rasmus: "Politikerne taler om åndelig oprustning, men praktiserer åndelig nedrustning", *Kirke.dk*, 29.12.2025.

Sørensen, Bent Meier: *De grænseløse. Hvorfor den europæiske civilisation tabte sin modstandskraft, og hvordan vi genvinder den*, Kristeligt Dagblads forlag, 2025.

Lisbet Christoffersen, Professor emerita, RUC, Institut for Samfundsvidenskab og Erhverv, samt adjungeret professor i kirkeret på Det teologiske Fakultet, Københavns Universitet.

# En tid til krig, en tid til fred

*Kåre Egholm Pedersen*

Denne artikel er skrevet på baggrund af den sikkerhedspolitiske situation, som Danmark og resten af Europa netop nu står i efter Ruslands uprovoke-rede invasion af Ukraine. Nemlig den, som Sveriges statsminister Ulf Kristersson så rammende beskrev, da han på den årlige konference “Folk og Försvar” i begyndelsen af 2025 udtalte: “Sverige er ikke i krig, men der er heller ikke fred”.<sup>1</sup>

At dette ikke kun gælder for Sverige, er kun blevet tydeligere siden. Der hersker en slags mellemtilstand, som vi som samfund er nødt til at forholde os til. Hvis Danmark hvirvles ind i en konventionel storkrig, så er det ikke kun dem, der arbejder i uniform, der kommer til at mærke til det. Hele samfundet vil blive påvirket på alle niveauer. Derfor betyder det noget, hvordan vi som folk forholder os til situationen. Anerkender vi, at truslen udefra er reel, eller vil vi hellere lade, som om den ikke findes?

Militærhistorien vidner om, at moralen er en afgørende faktor på slagmarken. Det hører nemlig ikke til sjældenhederne, at en talrig hær er blevet besejret af en langt mindre, fordi de sidste i modsætning til de første var i besiddelse af en stærk moral. Militærteoretikeren og generalen Carl von Clausewitz vidste dette, da han i hovedværket *Om krig* skrev, at “de moralske kræfter er blandt de vigtigste emner i krigen. De udgør den ånd,

---

1. <https://www.dr.dk/nyheder/seneste/sveriges-statsminister-siger-hans-land-ikke-er-i-krig-men-der-heller-ikke-er-fred>

der gennemtrænger hele krigens væsen”<sup>2</sup>. En anden stor strateg, Napoleon Bonaparte, citeres ligeledes for at have sagt, at moral svarer i fysisk forstand til “tre mod en”. Altså: en soldat med en stærk moral tredobler sin styrke i forhold til en soldat, der kæmper for noget, han ikke tror på.

Men hvad med alle de danskere, som ikke går i uniform? Hvilken rolle spiller almindelige danskeres ageren i en tid, som på mange måder minder om situationen før 2. verdenskrig? Forsvaret er som bekendt i fuld gang med den materielle oprustning. Men hvad med den åndelige?

## Hvad åndelig oprustning ikke bør være

Efter min mening kan vi kun tale meningsfuldt om begrebet, hvis vi kan blive nogenlunde enige om, hvad der ligger i det. Derfor vil jeg også i det følgende forsøge at kvalificere betydningen – og dermed også forklare, hvorfor jeg går ind for åndelig oprustning og også mener, at andre bør gøre det.

Det er selvfølgelig ikke alle former for åndelig oprustning, det er værd at bakke op om.

Åndelig oprustning er ikke, når en politisk leder (valgt eller ikke-valgt) siger: gå derhen – og vi så adlyder.

Åndelig oprustning er ikke dette at marchere i takt eller at få folk til at abonnere på en bestemt ideologi – den være sig højre- eller venstresnoet.

Åndelig oprustning er ikke at opildne til krig – endsige gå i korstog.

Det er heller ikke at foretrække én type kunst frem for en anden – og kalde den forkerte “Entartet”.

Sand åndelig oprustning er ikke et politisk redskab, selv om den kan få politiske følger.

---

2. <https://clausewitzstudies.org/readings/OnWar1873/BK3ch03.html>

## Men hvad er åndelig oprustning så?

For at svare på det spørgsmål, må man fra begyndelsen gøre sig klart, hvad man mener med "åndelig". For der er forskel på, om man betjener sig af et alment menneskeligt vokabular, eller om man så at sige inde fra kirkeskibet skal forklare, hvad ordet "åndelig" henviser til.

Det har jeg selv skrevet om i antologien *Sidste chance – Nye perspektiver på dannelse*.<sup>3</sup>

I mit bidrag "Om human og kristelig dannelse" skriver jeg mig frem til den erkendelse, at der er forskel på almen dannelse og så en specifik kristelig dannelse. Og at man er nødt til at være sig denne forskel bevidst, hvis man fx ønsker, at kirken skal være bidragsyder i en forstærket dannelsesindsats. For hvis kirken skal bidrage, må den være tro over for sit opdrag.

## Det politiske take

Jeg mener, at regeringen har været lidt uklar i projekt "åndelig oprustning". Det tror jeg ikke, den selv ser som et problem, for alene det, at vi taler om det, er en væsentlig del af formålet med projektet: at vi i det mindste tager stilling.

Strategien har måske været følgende:

Statsministeren siger noget, som skaber offentlig debat. Fx siger hun "åndelig oprustning". Derpå griber andre ministre bolden og siger, hvad det kunne betyde inden for deres resort. Kulturministeren bakker op og bebuder en afskaffelse af bogmomsen. Undervisningsministeren supplerer sin chef med ambitionen om en folkeskole, der uden at blive sort skole alligevel er nødt til at genindføre autoriteten i klasserummet. Kirkeministeren griber bolden og taler om kristne værdier, som vi må være beredte til at kæmpe for på slagmarken.

---

3. "Om human og kristelig dannelse" i *Sidste Chance – Nye perspektiver på dannelse*, Red. Brinkmann, S, Rømer, T og Tanggaard, L, Klim (2021).

Statsministeren introducerede begrebet åndelig oprustning i foråret 2025. Hun tog det op igen i en tale på Aarhus Universitet i forbindelse med overtagelsen af EU-formandskabet den 3. juli. Her lagde hun vægten på viden. Universitetet skal ved hjælp af kritisk tænkning hjælpe til med at skelne mellem sandt og falskt; mellem virkelige, troværdige nyheder og fake news.

Samme tema indgik i hendes grundlovstale på Rødding Højskole<sup>4</sup>, hvor hun udvidede betydningen af “åndelig oprustning”. Der handlede det om “noget dybt inde i os selv” – nemlig vores “demokratiske sindelag”, “evnen til at tænke kritisk” og oplysningstidens værdier, “hvor videnskaben sejrede over myterne, og Gud måtte vige for demokratiet.” Dette udsagn blev som bekendt også gentaget i statsministerens nytårstale 2026.

Lægger man udtalelserne sammen, så er det jo mange ting på en gang – og da slet ikke en bold, kirkeministeren burde gribe. Men det gjorde han alligevel.

I sit bidrag til debatten inddrog kirkeminister Morten Dahlin det forsvarspolitiske aspekt: opkøbet af krudt og kugler bør ledsages af en særlig kristen funderet velvilje. Således skal danske soldater også kæmpe for kristne værdier. Eller rettere: det er ikke noget, de skal, som var det en opgave. Nej, hvis danske soldater kommer i krig, så *er* de kristne værdier – om soldaterne vil det eller ej – en del af det, de kæmper for.

Forvirret? Ja – jeg er i hvert fald. Forvirringen skyldes især en ting: Når man sætter ordet “åndelig” i spil inden for så forskellige domæner som uddannelses-, kultur-, forsvars- og kirkepolitik, så må det nødvendigvis stritte i flere retninger.

Hvad angår modtagelsen har der vel mange steder lydt et venligt, men bestemt “nej tak” til åndelig oprustning!

De udøvende kunstnere vil selvfølgelig ikke modsætte sig ophævelsen af moms på bøger. Men der vil nok stå en mindre hær parat til at modsætte sig alle forsøg på åndelig ensretning.

Kunstneren Simone Kærn (selv uddannet pilot), som har malet adskillige billeder for Forsvaret og Flyvevåbnet, har i hvert fald udtalt sig kritisk. Sær-

---

4. <https://stm.dk/statsministeren/taler/statsministerens-tale-til-grundlovsdag-paa-roedding-hoejskole/>

ligt hendes metier har historisk set været første offer for en politisk styret åndelig oprustning.

Fra kirkeligt hold er der heller ikke mange præster, der har grebet bolden. Egentlig lidt mærkeligt, når den verdslige øvrighed kalder på kirkens hjælp. Men er kristne værdier noget, vi skal gå i krig for? Den lader vi stå et øjeblik.

## Hvad taler for åndelig oprustning?

Mens vi tænker over det, så tillad mig at lege Djævelens (eller regeringens) advokat et øjeblik.

For er det ikke sandt, at Folkekirken mister medlemmer i disse år som følge af en dalende dåbsprocent?

Er det ikke sandt, at Forsvaret gennem mange år er blevet forsømt, og som følge deraf er under hastig opbygning og har behov for en kraftig forstærkning af værnepligten både hvad angår optag (m/k) og udstrækning (fra 4 til 11 mdr.)?

Er det ikke sandt, at børns lege-, læse- og koncentrationsevne er truet på grund af techgiganternes mindre anstrengende og mere appellerende tilbud på de allestedsnærværende små skærme?

Er det ikke sandt, at krigen er rykket nærmere?

Er det ikke sandt, at vores beredskab er i krise?

Er det ikke sandt, at vi på flere områder har mistet ikke bare troen på, men også sansen for autoritet? Jeg tænker især på lærerens rolle i klasselokalet.

Kan man svare ja til de fleste eller alle disse spørgsmål, så er der vel også grund til at istemme: Jo – der er i dén grad brug for åndelig oprustning. Vi er nødt til at stramme op og være beredte. Men hvordan skal det formuleres, så alle kan se sig inkluderet?

## Værd at kæmpe for

Det må handle om at værne om noget, vi er fælles om. Oprustningen må indeholde en appel til det, vi er fælles om, og som vi samtidig regner for umisteligt. Opgaven kalder efter min mening på en “menneske først, kristen

så"-tilgang. Den må tage udgangspunkt i det, alle danskere er villige til at forsvare. Det er ikke let, men der er et område, hvor et overvældende flertal af os ikke vil give køb. Jeg tænker først og fremmest på sikkerhed.

Dette, at vores børn kan vokse op i et trygt og frit samfund. Dét er værd at kæmpe for. Hvis dette er den mest fundamentale og fællesskabsstiftende værdi, så forklarer det samtidig, hvorfor alle politiske partier fra Enhedslisten til Dansk Folkeparti støtter den militære oprustning. I en stadigt mere usikker verden har sikkerhed fået den højeste prioritet. Men et lands sikkerhed kan jo ikke forsvares, hvis ingen vil kæmpe for det.

Åndelig oprustning må – hvis vores sikkerhed altså skønnes vigtig – derfor også handle om viljen til at forsvare os mod angreb udefra. Ifølge en undersøgelse fra Wilke vil hver fjerde dansker forsvare Danmark med våben mod angreb fra et fremmed land.<sup>5</sup>

Men det er ikke nok at have viljen. Man må også være kapabel, dvs. i stand til at forsvare sig, og her kommer en række faktorer i spil ved siden af den materielle, militære oprustning.

Vi må også være et folk, der er kapabelt. En fortæller for en genuin og ret håndfast åndelig oprustning er fx professor ved CBS, Bent Meier Sørensen. I sin bog *De grænseløse* <sup>6</sup>udpeger han techgiganterne som det store dyr i åbenbaringen. Han kalder det for en rasende kamp mod de grænseløse. De små strøg og klik på mobiltelefonen udgør for ham en fare, der kan sammenlignes med den, vi kan møde i en konventionel krig. Begge udefrakommende trusler ødelægger sammenhængskraften i befolkningen og tager grundlæggende vores værdighed fra os. Både krigen og de små skærme gør os afmægtige.

I bogen beskriver han, hvorfor den europæiske civilisation tabte sin modstandskraft – men han kommer også med sit bud på, hvordan vi genvinder den: nemlig ved hjælp af en åndelig oprustning.

Mod de grænseløses skal der, ja netop sættes grænser, og Meier Sørensen begynder fra neden, hvis man kan sige det sådan, dvs. med pædagogikken,

---

5. <https://radio4.dk/nyheder/moderaterne-om-forsvarsviljen-i-danmark-ville-oenske-den-var-hoejere-sECVPMpaww4nvIBUgXb7>

6. Sørensen, Bent Meier, Kristeligt Dagblads Forlag, 2025

skolen og uddannelsesinstitutionerne. Her skal slaget i høj grad stå, hvis vi ikke skal tabe næste generation på gulvet.

Mobiltelefonen skal væk fra skolens grund. Der skal læses i rigtige bøger – for at vi kan undgå en ny analfabetisk feudalkultur. Bibelen skal genbesøges, kendskabet til kristendommen styrkes, de unge skal lære at tænke selv – og dermed kunne det, som AI netop ikke kan. Nemlig tænke.

## Det metafysiske aspekt

Jeg synes, det er en god bog, Meier Sørensen har skrevet. En modig bog, som ikke er bange for at vende blikket bagud for at ruste os mod det, der kommer. Der er kulturelle, teknologiske og åndelige grunde til, at vi er endt, der hvor vi er. Denne forfaldshistorie kan man være mere eller mindre uenig i, men jeg mener, det er forfriskende, når nogen slår til lyd for, at man ikke kan lade, som om kristendommen bare kan oversættes til kultur – uden at det får mærkbare konsekvenser. Fraværet af det sakrale svækker den gamle pligtkultur og opløser langsomt, men sikkert det store fællesskab og sansen for egen skyld og fejlbarlighed.

På dette sted vil jeg gerne anføre nogle af mine egne tanker om åndelig oprustning.

For i en vis forstand kan man sige, at vi i kirken ikke har bestilt andet søndag efter søndag siden den morgen, kirken blev til. At forkynde Kristus er åndelig oprustning.

Paulus ord fra Ef 6,10-18 foregiver ikke at være andet:

I øvrigt, vær stærke i Herren og i hans mægtige styrke. Ifør jer Guds fulde rustning, så I kan holde stand mod Djævelens snigløb. Thi for os står kampen ikke mod kød og blod, men mod myndigheder og magter, mod verdensherskerne i dette mørke, mod ondskabens åndemagter i himmelrummet. Tag derfor Guds fulde rustning på, for at I kan stå imod på den onde dag, overvinde alt og bestå. Så stå da fast, spænd sandhed som bælte om lænden, og ifør jer retfærdighed som brynje, og tag som sko på fødderne villighed til at gå med fredens

evangelium. Overalt skal I løfte troens skjold, hvormed I kan slukke alle den Ondes brændende pile. Grib frelsens hjelm og Åndens sværd, som er Guds ord.

Det er åndelig oprustning i ordets bedste forstand.

Men det er også en skærpelse af retorikken. Det er jo ikke sådan, statsministeren taler, når hun står på talerstolen i Folketinget, på Aarhus Universitet eller Rødding Højskole. Der har Gud vigepligt.

Paulus taler eksistentielt. Opfordringen gælder til alle tider – ikke kun om søndagen eller ved særlige lejligheder. Kampen mod Djævelens snigløb er lige så vigtig om onsdagen i skolen eller i Netto, som den er det om søndagen, når klokkerne ringer.

Så hvad har kristendommen med “projekt åndelig oprustning” at gøre?

Er det kristne sprog så særligt, at det ikke længere forpligter andre end dem, der taler det?

Til det vil jeg sige nej.

Men vil man overhovedet “som kristen” blande sig, når politikerne kalder på kirkens hjælp, så bør man – igen efter min mening – holde sig to ting klart:

1. Man må fastholde adskillelsen mellem det verdslige og det åndelige regimente.

Kirken er ikke et orakel, man kan spørge til råds. Derfor udtaler biskopperne sig heller ikke på kirkens vegne, men som enkeltpersoner. Kirken er nemlig dig og mig (og vi kan være frygtelig uenige). Kirken er samfundet af troende – både de levende og dem, der er gået forud. Eller som jeg selv beder søndag efter søndag i min kirkebøn: “vi beder for din kirke Gud, for os, som er din kirke, at vi ikke må samles om os selv og hvad vil kan og vil og tror, men på din befaling og i håb til dig”. Det perspektiv er vigtigt og står ofte i fare for at blive overset, især når journalister og andre udmærkede mennesker gerne vil vide, hvad kirken mener. De tænker: det er da en institution, en organisation med en ledelse og et hierarki, de må da mene noget – og det er sandt. Men ingen enkeltperson kan tale på en evangelisk-luthersk kirkes vegne og sige: kirken mener dette eller hint om en given politisk sag. Den

må ikke lade sig spænde for en politisk vogn. Også selv om nogle ville mene, at retningen er god nok.

Så når kirken i en krigstid trøster de bange, begraver de faldne, besøger de syge, de sårede og de efterladte, gør den det ikke, fordi nogen har bedt den om det – andre end Herren selv.

Som den franske digter Paul Valéry et sted har skrevet: “Hvad ville vi være uden hjælpen fra det, som ikke eksisterer? Ikke meget”. Altså: vi ved, at kristendommen sætter mig under en fordring. Men denne fordring er ikke beregnet til at skrive i en politisk traktat.

2. Man må bevare sansen for ydmyghed.

Selv om apostlen siger, at Gud er kærlighed, så er han samtidig almægtig. Al magt kommer fra ham. Vi er skabt i Guds billede. Det er ikke os, der har skabt Gud i vores billede. Så hvis et kristeligt ord skal tales ind i det offentlige rum, så må dette fastholdes: Gud er hævet over os – i en sådan grad, at vi ikke aldrig vil kunne kende Guds væsen fuldt ud.

Gud er Gud (dvs. evig og almægtig) – mennesker er kun endelige skabninger, der gerne skulle ligne Gud, men kun sjældent gør det. Denne forskel, som diskret, men dog fuldt integreret kan læses ud af vores grundlov, hverken kan eller skal omgås, når nogen spørger: hvad mener kirken?

Derfor beder vi også altid i kirkebønnen for øvrigheden, regering, folkeeting og kongehus. Det er ikke noget, den enkelte præst selv kan bestemme. Man *skal* bede for øvrigheden og for kongen, fordi han er konge “af Guds nåde”, som det hedder.

Og det er jo netop for at holde magthaverne fast på, at de ikke kan gøre, hvad de vil, blot fordi de har fået stor magt betroet. De står til ansvar for en højere magt.

Ydmyghed er derfor et vigtigt bidrag i debatten. Det er ikke en anakronisme, for grundloven holder os fast på det, samtidig med at de fleste kan se fordelene i, at magten ikke er til fri disposition for den, der nu tilfældigvis er blevet valgt. Også selv om denne har over 90 mandater.

At holde magthaverne fast på, at de kun har magten til låns og skal bruge den ansvarligt, ligger tilmed dybt i kirkens DNA. Som Luther anfører i fyrstespejlet *Om den verdslige øvrighed* fra 1523:

Og du skal vide, at lige siden verdens skabelse har en klog fyrste været en meget sjælden fugl. De er i almindelighed jordens største tåber eller værste slyngler. Derfor må man altid være belavet på de værste ting fra dem. Og ikke vente sig noget synderligt godt, særligt ikke i åndelige forhold, som drejer sig om sjælens frelse.

Det sidste er vigtigt, synes jeg. Set fra kirkens hold drejer de åndelige forhold sig om "sjælens frelse". Det er ikke sådan, politikerne anvender ordet åndelig.

Ikke desto mindre hilser jeg debatten velkommen. Jeg synes faktisk, det er forfriskende at erfare, at der fra politisk hold er bud efter, hvad kirken "kan bidrage med" eller hvad kristendommen vil sige. Jeg kan ikke huske, at det er sket før i min tid. Men kan vi bruge debatten til noget? Kan den gøre os mere robuste? Kan den styrke fællesskabet? Kan den føre os et bedre sted hen – i en tid, hvor vi "ikke er i krig, men hvor der heller ikke er fred?" Det kan kun tiden vise.

Kåre Egholm Pedersen, flyverprovst og sognepræst i Viborg Domsogn

# Redaktion

Christine Tind Johannessen

E-mail: ctj@km.dk

Signe Danielsen

E-mail: sid@km.dk

Jacob Bech Joensen

E-mail: jbj@km.dk

Isak Krab Koed

E-mail: isak@km.dk

Karina Juhl Kande

E-mail: kjk@km.dk

Laura Bjørg Serup Petersen

E-mail: lbsp@cas.au.dk

Erik Kelstrup

E-mail: eke@km.dk

Pernille Nærvig Petersen

E-mail: pnp@km.dk

Mette Berndsen

metteberndsen@edu.au.dk

Henrik Brandt-Pedersen,

E-mail: henrik@eksistensen.dk

*Kritisk forum for praktisk teologi*, 177

47. årgang (2026) udgives af redaktionen i samarbejde med Eksistensen og Folkekirkens Uddannelses- og Videnscenter.

Ansvarshavende redaktører for nr.

177: Åndelig oprustning

Isak Krab Koed og

Kåre Egholm Pedersen

ISSN 0106 – 6749 © Forfatterne og

*Kritisk forum for praktisk teologi*

*Kritisk forum for praktisk teologi* er sat hos Eksistensen.

Principlayout: freiheit09

[www.eksistensen.dk](http://www.eksistensen.dk)

e-mail: eksistensen@eksistensen.dk

Trykte numre af tidsskriftet op til 2020 kan så længe lager haves fås ved henvendelse til Eksistensen.

Digitale numre 1999-2020 kan frit hentes her: <https://www.eksistensen.dk/boger/tidsskrifter/kritisk-forum.html>

Digitale numre 2020-2024 kan frit hentes her: <https://www.kfpt.dk/>

Digitale numre fra 2025 og frem kan frit hentes her:

<https://tidsskrift.dk/kfpt>

Henvendelse vedrørende indlæg i tidsskriftet kan rettes til forlaget eller til redaktionens medlemmer.